

BOEKBESPREKING.

Werner Sombart, Deutscher Sozialismus.
Berlin 1934. XVI en 347 blz..

Onder de groote Duitsche geleerden neemt Werner Sombart een bijzondere plaats in. Niet slechts is hij een econoom van grondige kennis, doch ook heeft hij er steeds naar gestreefd om naast de abstracties der theoretische economie den in het economisch leven handelenden mensch in al zijn schakeeringen en in zijn vollen omvang te bezien. De veelzijdigheid van zijn kennis, zijn buitengewone scherpzinnigheid en „last not least” zijn artistieke begaafdheid geven zelfs aan de meest omvangrijke zijner publicaties een bijzondere charme en maken deze ook voor den leek zeer aantrekkelijk. Reeds vóór den oorlog kon men opmerken, dat Sombart zich niet uitsluitend tot wetenschappelijk werk wenschte te bepalen, doch dat hij zich daarnevens ten doel stelde om op de ontwikkeling van het maatschappelijke en politieke leven van Duitschland invloed uit te oefenen. Daarbij bleken zijne politieke bedoelingen niet geheel ongevaarlijk te zijn voor de objectiviteit van zijn wetenschappelijken arbeid. En thans hebben wij dan een zuiver politiek geschrift van Sombart gekregen: „Der deutsche Sozialismus”.

Het doel van zijn boek omschrijft Sombart als volgt: „Seine ausgesprochene Arbeit soll die sein, die offenbar starken Kräfte, die einer Vollendung der national-sozialistischen Idee nach sozialistischer Seite hin erstreben, in Bahnen zu lenken, in denen sie nicht verheerend, sondern befruchtend sich auswirken können”.

Het uitgangspunt van Sombart's geheele redeneering vormt zijn afwijzing van de gansche economische, sociale en geestelijke ontwikkeling van Duitschland en West-Europa gedurende de laatste 150 jaren. Sombart noemt deze periode „das oekonomische Zeitalter”, en wel om deze reden, dat in dit tijdvak „die Wirtschaft, die wirtschaftlichen und damit im Zusammenhange die s.gen. „materiellen” Belange eine Vorherrschaft vor allen übrigen Werten beansprucht und erobert haben...” (blz. 1). Daardoor „ist die westeuropäische Menschheit in die Irre gegangen und hat eine Zeit des Niedergangs erlebt...” (blz. 2). „... Nur als Teufelswerk kann gedeutet werden, was wir erlebt haben”, meent Sombart (blz. 3). Daarom verheugt hij zich over de groote wereldcrisis. „Sie ist von einer gütigen Vorsehung gesandt, um uns zu retten und muss von uns in dieser ihrer heilenden Bedeutung erkannt und genutzt werden, damit sie uns zum Segen ausklinge” (blz. 326).

Laat ons thans eens nader bezien, wat Sombart dan eigenlijk beschouwt als den torenbouw van Babel en wat hij, zooals hij letterlijk schrijft, „zum Teufel schicken möchte”.

In de eerste plaats veroordeelt hij de groote bevolkingsvermeerdering; bijzonder verwerpelijk was het z.i., dat de medische weten-

schap en de hygiëne „vooruitging” (bij dit woord plaatst Sombart ironisch aanhalingsteekens !) vertoonde, terwijl anderzijds „die Zahl der Todesfälle sich verminderte und die Bevölkerungszahl stieg, ohne dass die Zahl der Geburten zunahm, ohne die natürliche Auslese . . .” (blz. 4). Ook een ander economisch „wonder” wordt door Sombart veroordeeld: „diese verdreifachte Menschenmenge wurde in den Stand gesetzt, „besser” zu leben” (blz. 5).

Op het gebied van het maatschappelijk leven verstoorde „das ökonomische Zeitalter” de oude patriarchale verhoudingen werkgever en werknemer en leidde het tot den triomf van het grootbedrijf, waarin de arbeid zijn zinrijk karakter verloren heeft. Het proletariaat hoopte zich in de steden op en de klassenstrijd werd steeds scherper. De economische vorderingen hadden ook op de politieke verhoudingen een funesten invloed; terwijl vroeger „macht tot rijkdom leidde, daar leidt thans rijkdom tot macht”. Ook de mentaliteit van onzen tijd verwerpt Sombart; diep verwerpelijk vindt hij het onderwijs van de massa, het „Omnibusprinzip”.

Door het ineenstorten der wereldhuishouding in de huidige crisis is volgens Sombart het liberalistisch tijdvak voor goed afgesloten en zijn wij den tijd van socialistische reconstructie der maatschappij binnengetreden. Onder socialisme verstaat Sombart „sozialer Normativismus”; dit omvat niet slechts het economisch leven, doch alle uitingen der menschenlijke samenleving: „die Vernunft, deren Normen herrschen sollen, ist im politischen Gemeinwesen verwurzelt”, dat wil dus zeggen in den Staat (blz. 61). Waar in de liberale maatschappij het beginsel geldt: „alles is vrij, voorzoover het niet verboden is”, daar moet in de socialistische maatschappij de regel heerschen, dat alles geregeld is, voorzoover niet verklaard is, dat het vrij zal zijn (blz. 62).

Maar ook de gronddenkenbeelden van het socialisme, zooals deze voor de eerste maal door Plato werden ontwikkeld, konden in het „ökonomische Zeitalter” niet gedijen en werden tot „eine hässliche Fratze” (blz. 81); als zoodanig betitelt Sombart thans het proletarisch socialisme, het Marxisme, onder welks invloed hij zelf zoo lang heeft gestaan. Aan den ondergang van het Marxisme wijdde Sombart reeds voor 10 jaar een boekwerk in twee banden, welks inhoud hij thans in een enkel hoofdstuk kort samenvat. De kern van zijn kritiek op het Marxisme wordt gevormd door een bestrijding van de levensopvatting, die daaraan ten grondslag ligt. De aanhangers van het proletarisch socialisme vragen van het leven: „wat hebt gij mij te *geven*?”. Deze levenshouding, aldus Sombart, getuigt van „koopmansgeest”. Men kan het leven ook anders tegemoet treden; deze andere levenshouding, waarbij het leven als een te vervullen *taak* wordt beschouwd, noemt Sombart de „heldische”. Van dezen geest moet het door hem verdedigde Duitsche socialisme doortrokken zijn.

Het door Sombart verdedigde Duitsche socialisme beteekent „die Abkehr vom ökonomischen Zeitalter in seiner Gänze” op een wijze, die in overeenstemming is met den Duitschen geest, want „es gibt keine allgemein gültige Ordnung, sondern nur eine dem bestimmten Volke angepasste Ordnung”.

Het Duitsche Socialisme belooft aan het volk geen parady: „es gibt in dieser Welt, die eine sündige ist, keine Erlösung”. Sombart

streeft naar een toestand, welken hij aanduidt als „cultuur” in tegenstelling tot „beschaving” („Zivilisation”). Het geloof aan vooruitgang der menschen wordt door Sombart principiël afgewezen; hoofdzak is het scheppen van een stabiele ordening der maatschappij op grond van de traditie. Met de doelstelling van het proletarisch socialisme, welke men in de woorden „vrijheid en gelijkheid” kan samenvatten, wil het Deutsche socialisme niets te maken hebben. Hoofddoel van dit laatste is het tot stand brengen van een goed gefundeerde hiërarchie.

Sombart schenkt dan in de eerste plaats zijn aandacht aan de organisatie van den Staat. Met de hoedanigheden van de Duitschers als ras weet hij niet veel te beginnen; immers „die Deutschen sind der Typus eines Mischvolkes” (blz. 125). Een democratisch bewind verwerpt Sombart natuurlijk. De aangewezen vorm voor de door hem verlangde autoritaire staatsmacht is de absolute monarchie. „In „demokratischen” Zeitaltern”, zoo schrijft hij met een zekere ironie, „kann diese durch andere Verfassungsarten ersetzt werden: die Militärdiktatur, das Einparteiensystem nach sovjetistisch-faschistischem Muster, die autoritäre Präsidentenverfassung u.a.”. Het spreekt van zelf, dat Sombart getracht heeft om ook aan het modedekbeeld eener standenorganisatie een plaats in de door hem ontworpen staatsregeling te geven.

Intusschen geeft Sombart toe, dat de regeling van het economisch leven „das Mittelstück in allem Sozialismus bilde”. De staatshuishouding moet de belangrijkste sleutelposities in het economisch leven omvatten. In het algemeen echter wenscht hij den particulieren eigendom, zij het met zekere beperkingen in het belang der gemeenschap, bestendig te zien; in hoofdzak zal dus ook in de toekomst het economisch leven onder particuliere leiding staan. De ondernemers zullen echter onderworpen zijn aan de beslissingen van een Economischen Raad, zoals dit ook in Sowjet-Rusland het geval is. De Staat zal er zich niet langer toe mogen bepalen incidenteel in het economisch leven in te grijpen, doch moet een consequente planhuishouding in het leven roepen. Het algemeene plan moet in de plaats treden van het rentabiliteitsbeginsel, „eine der niederträchtigsten Erfindungen, mit denen der Teufel die Menschheit genarrt hat” (blz. 313). Daarbij moet Sombart overigens erkennen, dat deze uitvinding des duivels in het particuliere grootbedrijf volstrekt onontbeerlijk is.

Het streven van het Deutsche socialisme moet er echter op gericht zijn om den omvang van de bedrijven, die volgens het rentabiliteitsbeginsel werken, zoo veel mogelijk te beperken. Huisnijverheid, boerenbedrijf en handwerk moeten zich onder bescherming van den Staat zoo veel mogelijk ontwikkelen. Ook het reeds in omvang verminderde grootbedrijf in den landbouw moet uit de kluisters van het rentabiliteitsbeginsel verlost worden. De landbouw moet dezelfde beteekenis krijgen, welke hij een halve eeuw geleden in Deutschland bezat, en aan ongeveer 40 % der bevolking werkgelegenheid verschaffen. Daardoor zal het „Wüstenbereich” van het particuliere grootbedrijf belangrijk beperkt worden.

De betrekkingen tot het buitenland moeten zeer veel geringer worden dan zij thans zijn. Wel moet niet naar volstrekte autarkie worden gestreefd, doch de organisatie van het economisch leven

moet dusdanig zijn, dat men het desnoods buiten den invoer kan stellen.

Het crisisverschijnsel moet geheel uit het economisch leven verdwijnen en dit laatste moet worden behoed voor de verstoringen, welke door nieuwe technische vindingen veroorzaakt kunnen worden; daarom pleit Sombart voor eene „Zähmung der Technik". Vooral waarschuwt hij tegen uitvindingen, die de behoeftenbevrediging der groote massa zouden kunnen vergrooten, aangezien nieuwe behoeften bij de volksmassa in het geheel niet mogen worden opgewekt. De meeste technische vindingen, behooren dus niet in het economisch leven, maar in een museum thuis!

Dit zijn kort weergegeven de denkbeelden van Sombart. Wij bepalen ons hier tot slechts enkele kritische opmerkingen. Het uitgangspunt van Sombart is, gelijk wij zagen, de veroordeeling van het huidig tijdvak. Nu is het echter in onzen tijd voor het eerst gelukt om een groote ontwikkeling der cultuur op te bouwen, niet op onderdrukking van de groote massa des volks, doch met actieve medewerking en deelneming van deze laatste. Een revolutie in de productietechniek en daarmee in alle bestaande sociale verhoudingen was een *condicio sine qua non* voor dezen vooruitgang, welke men waarlijk als een „wonder" in de wereldgeschiedenis mag beschouwen. Men kan Sombart grif toegeven, dat deze ontwikkeling ook haar keerzijde heeft gehad en zekere gevaren met zich brengt. Wie echter niet zoo „aristocratisch" gezind is als Sombart dat nu blijkt te zijn, zal de schaduwzijden en de gevaren van het huidige stelsel bestrijden, maar zich terdege hoeden daarmee niet ook de resultaten van dezen grooten en — ook dat moet in het licht worden gesteld — humanen tijd te niet te doen. Op dit punt staan onze opvattingen lijnrecht tegenover die van Sombart.

Ditzelfde geldt ook van de waardeering der persoonlijke vrijheid. Zonder vrijheid kan geen groote cultuur tot ontwikkeling komen. De edelste voormannen van het menschedom hebben in den loop der eeuwen tallooze offers gebracht in den strijd voor de vrijheid. En thans, op het hoogtepunt eener wetenschappelijke ontwikkeling, die zich slechts dank zij deze vrijheid heeft kunnen voltrekken, doet de groote geleerde Sombart luchthartig afstand van dit kostelijke goed, dat het fundament van zijn eigen levenswerk heeft gevormd.

Ook de beoordeeling van de mentaliteit van dezen tijd is bij Sombart veel te somber geworden. Ook nu reeds beschouwen verreweg de meeste menschen het leven als een taak, die zij te vervullen hebben. Gelukkig zijn zij echter meestal nog bescheiden genoeg, om deze levensopvatting niet als „heldisch" te betitelen!

Heel weinig duidelijk is Sombart met betrekking tot de economische problemen van het door hem verdedigde stelsel, vragen, die toch, zooals hij zelf schrijft, de kern van het geheel betreffen. Met de algemeene aanbeveling tot het invoeren van een planhuishouding komt men niet ver. De belangrijkste vraag toch is, wat zulk een planhuishouding zal stellen in de plaats van het huidig marktmechanisme. Daaraan heeft Sombart echter geen woord gewijd! De vage uitlatingen over de rentabiliteitsberekening toonen duidelijk, dat Sombart op deze zijde van de door hem behandelde materie in het geheel geen kijk heeft en dat het zelfs niet tot hem is gedrongen, dat hier „überhaupt" een probleem gelegen is. Ook be-

staat er een tegenspraak tusschen zijn verdediging van de planhuishouding en zijn streven naar afsluiting van het buitenland.

Welk standpunt men echter ten opzichte van Sombart's denkbelden moge innemen, zeker is het, dat zij de grootste aandacht verdienen. Sombart is geen geleerde, die, in eigen gedachten verdiept, ver van de wereld leeft. Hij is zeer toegankelijk voor de geestesstroomingen van zijn tijd en het is niet de eerste maal, dat hij getracht heeft deze te formuleeren en systematisch te ordenen. Hij is een typisch representant van het huidige Duitschland en zijn geschrift is karakteristiek voor de stroomingen, die in het geestelijk leven van dat land thans zulk een groote beteekenis hebben gekregen.

B. BRUTZKUS.

„De Grondpolitiek van de Gemeente Amsterdam”, door Dr. G. Th. J. Delfgaauw.

Een oud-Amsterdammer, die het eerste en voornaamste deel van deze studie van Dr. Delfgaauw doorleest, denkt onwillekeurig aan de bekende „Klop op de Deur”, wanneer hij — zij het op nuchterder wijze — in den vorm van cijfers en uitkomsten der gevoerde grondexploitatie de ontwikkeling van Groot-Amsterdam in de laatste halve eeuw aan zijn oog ziet voorbij trekken.

Toch is het jammer, dat het boek beperkt is gehouden tot de grondpolitiek van Amsterdam. De uitspraak van Mr. H. J. Nieboer in 1908 gedaan, dat Amsterdam „bij uitstek de stad der moderne grondpolitiek” genoemd mocht worden, moge ook nu nog opgaan, dat neemt niet weg, dat ook andere exploitatievormen dan de Amsterdamsche mogelijk zijn en in de practijk toepassing vinden. Wel worden de voordeelen, zooals men die in Amsterdam ziet, van erfpacht boven verkoop scherp naar voren gebracht, doch het ware juist in een tijd als deze van zoo veel belang de resultaten van de verschillende wijzen van exploitatie eens met elkaar te vergelijken. Dat geeft de studie — wellicht opzettelijk, doch jammer genoeg — niet, en zij wordt daardoor vanzelf betrekkelijk eenzijdig.

Wel hebben de beide volgende deelen der studie, resp. behandelende de beteekenis van de gemeentelijke grondpolitiek voor stadsuitbreiding en stadsontwikkeling en de prijsvorming van de toekomstige bouwterreinen een meer algemeen karakter, maar bedoelde eenzijdigheid nemen zij niet weg.

Terugkeerende tot het eerste deel, dan blijkt daaruit zeer duidelijk, welk een zorg het gemeentebestuur van Amsterdam in het laatst der vorige en het begin dezer eeuw er aan heeft besteed een vorm te vinden, waardoor practisch alle voordeelen der grondexploitatie, zoowel voor het heden als voor de toekomst, aan de gemeente zouden blijven. En de overtuiging wordt wel sterk gevestigd, dat daar zeer scherpzinnige geesten zijn bezig geweest, die het inderdaad een heel eind in de door hen verlangde richting hebben weten te sturen.

Vraagt men echter of het Amsterdamsche stelsel geheel geslaagd moet worden geacht en of Amsterdam ten deze als voorbeeld voor anderen mag worden gesteld, dan zou ik niet bereid zijn, na lezing van de studie van Dr. Delfgaauw, daarop bevestigend te antwoorden.